

حریم‌گذاری بر ثروت‌های فرهنگی ایران

دکتر محمد منصور فلامکی

نشر فضا
وابسته به
مؤسسه علمی و فرهنگی فضا

تهران سال ۱۳۸۴ خورشیدی

۴-۲

فلامکی، محمدمنصور، ۱۳۱۳ -
حریم گذاری بر ثروت های فرهنگی / محمدمنصور فلامکی. --
تهران: فضا، ۱۳۸۴.
۲۴۰ ص.: مصور، نقشه، جدول.

ISBN: 964-94319-7-7: ۳۰۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.

۱. آثار فرهنگی -- حریم . ۲. آثار تاریخی -- حریم . ۳. شهرها و
شهرستانها -- حریم. الف. عنوان.

۳۶۳ / ۶۹

ح ۴ / ف ۱۳۵ CC

۱۱۲۹۶-۸۴م

کتابخانه ملی ایران

نشر فضا

وابسته به

مؤسسه علمی و فرهنگی فضا

تهران، میدان هفت تیر، ۲۹۵ - تلفن: ۸۸۳۰۷۳۸۶

حریم گذاری بر ثروت های فرهنگی

تألیف: دکتر محمدمنصور فلامکی

ویراستار: مینا لطفی

ناظر فنی چاپ: بهروز عطاریان

چاپ نخست: بهار ۱۳۸۴

تعداد: ۲۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: نقش گستر

طرح روی جلد: مؤسسه علمی و فرهنگی فضا

تمامی حقوق برای ناشر محفوظ است.

شابک: ۹۶۴-۹۴۳۱۹-۷-۷ ISBN: 964-94319-7-7

یادداشت ناشر

"نشر فضا" - که پی‌گیر راهنی است در تعالی دانش‌های تجربی و ویژه فضای ساخته شده - در فاصله میان کتاب‌هایی که بار نظری و یا تجربی در این رشته دارند و پیش از ارائه کتاب کم یا بیش مبسوط "تکنولوژی مرمت معماری" که در دست تهیه دارد؛ کتاب حاضر را به متخصصان و به علاقه‌مندان دانش مرمت بناها و شهرهای تاریخی عرضه می‌کند؛ این گزینش‌ها، سوای مربوط و مشروط بودن به گستردگی کتابی که گفتیم، زاده نیاز مبرمی است که به مقوله حریم‌گذاری بر یادمان‌های کالبدی - فضایی ارزشمندمان داریم؛ امری که، در روزهای همراه کردن حفاظت از میراث فرهنگی با گردشگری در ایران جای فراخی برای تأمل و تدبیر می‌گشاید.

"نشر فضا"

وابسته به

مؤسسه علمی و فرهنگی فضا

فهرست مطالب

صفحه

پیش گفتار

■ فصل اول: حریم گذاری بر زمین و ساختمان

- ۱ - مقوله حریم و حرمت ۱
- ۲ - جابه جایی آدمیان و سرزمین آنان ۳
- ۳ - زمینه های اجتماعی - مدنی حریم گذاری ۶
- ۴ - خاستگاه های اصولی امروز ۸
- ۵ - خاستگاه ها برای حریم گذاری در ایران ۱۲
- الف - دوران آغازین اسلام و مفاهیم و اقدامات نو ۱۴
- ب - قانون، در سده های سیزدهم و چهاردهم هجری خورشیدی ۱۶
- پ - ایران معاصربه میان آمدن خاستگاه ها و نیازهای نودریاب حریم ۲۲
- ۶ - زمینه ها و نگرش های معمارانه و شهرسازانه در مقوله حریم گذاری ۲۳
- پی نوشت های فصل اول ۳۳

■ فصل دوم: زمینه های نیاز به حریم گذاری بر مکان های ارزشمند

- ۱ - حریم و حرمت ۳۹
- ۲ - تحرک اجتماعی و بازتاب های آن بر حرمت گذاری های سنتی و فضای شهری ۴۵
- ۳ - بار اقتصادی یافتن عرصه شهرها ۴۹
- ۴ - نقش پژوهشگران و متخصصان در حفاظت از ثروت های فرهنگی ۵۱

- ۵- مکان‌های ارزشمند، موضوع‌های حریم‌گذاری ۵۲
- ۵-۱- خُرد ابزارهای معمارانه محیط ۵۷
- ۵-۲- معماری‌های گسسته، یگانه و تنها مانده ۶۰
- ۵-۳- مجموعه‌های ساختمانی درون شهری و برون شهری ۶۴
- ۵-۴- بافت‌های شهری تاریخی ۶۸
- ۵-۵- مرکز شهرها؛ بازارها و میدان‌ها و مجموعه‌های ساختمانی
با ارزش ۷۲
- ۵-۶- روستاها، شهرک‌ها و شهر - قلعه‌های تاریخی ارزشمند ۷۵
- ۵-۷- محوطه‌های طبیعی ارزشمند برون شهری ۷۹
- ۵-۸- محوطه‌ها و نشانه‌های باستان‌شناختی ۸۳
- ۵-۹- اندام‌های شهر ساختی ارزشمند مدرن ۹۰
- ۵-۱۰- شبکه‌های زاه‌یابی درون شهری ۹۱
- ۶- فرسایش و ویرانی یادمان‌های مکانی، نیاز به حریم‌گذاری و اقدامات
حقوقی ۹۵
- ۶-۱- ابزارهای حریم‌گذاری بر یادمان‌های مکانی ۱۰۱
- ۶-۱-۱- دستگاه اداری یا سازمان مدیریت حریم‌ها - دستگاه یا دایره
نظارت و حفاظت حریم‌ها ۱۰۲
- ۶-۱-۲- یادمان کالبدی - مکانی، موضوع حریم‌گذاری ۱۰۲
- ۶-۱-۳- چهارچوب اقتصادی و پیش‌بینی‌های بودجه‌ی ۱۰۳
- ۶-۱-۴- چگونگی‌های مالکیت و تصرف یادمان‌های کالبدی -
مکانی ۱۰۴
- ۶-۱-۵- ابعاد حریم‌ها: فاصله‌ها و اندازه‌ها - گستره‌های مکانی ۱۰۵
- ۶-۱-۶- نقش زمان در تدوین حریم‌ها ۱۰۷
- ۶-۱-۷- بهره‌وری کنندگان از یادمان‌های مکانی ۱۰۷
- ۶-۱-۸- طراحان حریم برای یادمان‌های مکانی ۱۰۸
- بی‌نوشت‌های فصل دوم ۱۰۹

■ فصل سوم: حریم گذاری: زمینه های اجرایی، خاستگاه ها و هدف ها

- ۱- درآمدی بر موضوع ۱۱۳
- ۲- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کشور ۱۱۴
- ۳- سازمان ها و ادارات دولتی ۱۱۹
- ۴- حریم گذاری و حقوق شهروندان ۱۲۳

■ فصل چهارم: تدوین مسأله و اجرای طرح های حریم گذاری

- ۱- یادداشتی به عنوان مقدمه ۱۲۹
- ۲- موضوع حریم و حرمت - یافته ها و ساخته های انسان ها ۱۳۰
- ۲-۱- یافته ها یا موجودیت های ارزشمند محیط طبیعی ۱۳۲
- ۲-۲- ساخته ها یا موجودیت های ارزشمند فضای ساخته شده ۱۳۴
- ۳- حریم گذاری، به مثابه یک اندیشه مدنی ۱۳۹
- ۴- حریم گذاری بر موجودیت های ارزشمند ۱۴۲

■ فصل پنجم: واژه / اصطلاحات / مفهوم ها

- ۱- همگن شدن / همگنی ساختمان و محیط ۱۵۵
- ۲- دیدگاه ها و بازشناسی فضای ساخته: زیبایی شناسی، تاریخ نگاری، مردم شناسی فرهنگی ۱۵۶
- ۳- بی حرمتی، فرسایش و تخریب ۱۶۱
- ۴- نانوشته آمدن اندیشه ها ۱۶۷
- ۵- شکل و مفهوم ۱۷۰
- ۶- محفل مقررات و قانون ها ۱۷۳
- ۷- آجندا - ۲۱ و ایران ۱۷۶
- ۸- تک بناها یا واحدهای معماری - شهری ۱۷۷
- ۹- مجموعه های معماری - شهری ۱۷۹
- ۱۰- محوطه های تاریخی شهری ۱۸۰

- ۱۱- محورهاى فرهنگى - تاريخى ۱۸۳
- ۱۲- باززنده سازى بافت شهرى تاريخى در ايران و مفهوم "محورهاى فرهنگى - تاريخى" ۱۸۴
- ۱۳- محوطه‌ها/ سايت‌هاى باستانى ۱۸۷
- ۱۴- مرحله‌هاى تعيين حریم ۱۹۶
- ۱۵- مقياس‌هاى بررسى و انتظارها ۱۹۸
- ۱۶- دموگرافى و دگرگونى‌هاى مدام فضاى كالبدى شهرها ۱۹۹
- ۱۷- فرهنگ به هنگام نشده مردمى ۲۰۳
- ۱۸- مالکيت و مباني حریم‌گذارى ۲۰۵
- ۱۹- دشوارى‌ها و نيازهاى ميان دانشى ۲۱۴
- پيوست: نمونه‌اى از پيش‌رفته‌ترين تدبيرهاى حریم‌گذارى بر ثروت‌هاى فرهنگى ايران ۲۱۷

پیش‌گفتار

✱

در فاصلهٔ میان تدبیر در حرمت‌گزاری و موضوع آن چه می‌گذرد؟ به روزهایی چندان نزدیک به ما که دیروزمان به شمار توانند آمد، همه آدمیان عاشق بر ثروت‌های فرهنگی در سراسر جهان، به بینش و سیاقی که روشن و یک سره کاربردی بود، برای بناها و شهرهای تاریخی‌ای که ارزشمند بودند، به تعیین حریم پرداختند و آنچه می‌گفتند، چندان پایه‌یی و اصولی به نظر می‌رسید، که مقبول و مطلوب می‌آمد و، در سطح جهانی، به کار بسته می‌شد.

به روزهای ما، بینشی دگر به میان است و به روشی که فراگیر عامل‌ها و متغیرها و پدیده‌هایی پر شمار است؛ به مقولهٔ حریم‌گذاری بر یادمان‌های فضایی - کالبدی می‌نگریم.

هر آینه تفاوت بینش و روش پرداختن به مقوله حریم‌گذاری دیروز و امروز تنها بر پرشماری و حتی برگونه‌گونی فزونی یافتهٔ شاخص‌های کمی معطوف می‌شد، کتابی که به دوست‌داران بناها و بافت‌ها و محوطه‌های تاریخی و ارزشمند تقدیم می‌شد، بس ساده‌تر از آن می‌گشت که در دست داریم؛ اما، از همان روزهای "قطعه‌نامهٔ آتن" نیز آدمیان می‌دانستند که دانش‌های محیطی نو و دیدگاه‌هایی متکی بر نظریه‌هایی نو به میان خواهند کرد و مسأله را به ژرفا و به گستردگی بیش‌تری معطوف و مشروط می‌کنند.

✱

امروزه، همگان می‌دانند که در فاصلهٔ میان بینش‌های نگران بر سرنوشت یادمان‌های کالبدی - فضایی - تاریخی بشر (که مدام دگر می‌شوند) و

مجموعه تدبیرهایی که برای حرمت‌گزاری بر این یادمان‌ها عرضه می‌شوند - که هر روز تغییر می‌پذیرند تا کارآیی جامعی داشته باشند - یادمان‌ها نیز، از درون و مرتبط با شالوده ساختاری خود، مدام دگر می‌شوند. شناخته آمدن این نکته اساسی برای تمامی آدمیان متوجه به یادمان‌های مورد نظرمان، دشواری خاصی به وجود می‌آورد که از میان برداشتن آن‌ها، متضمن یگانه شدن خاستگاه‌ها و خواسته‌های بهره‌وری کنندگان، مدیریت کنندگان و مسئولان نگه داشت و همچنین متخصصانی است که به وجود و سرنوشت یادمان‌هایی که گفتیم می‌پردازند.

چنان که می‌بینیم، پیوسته دگر شدن گستره‌های بینشی و دگرپذیری مدام شرایط زندگی و ماندگاری یادمان‌های کالبدی - فضایی ارزشمند، اموری شناخته شده به شمار می‌آیند و این نکته چندان مهم است که ذات انگیزه‌هایی که از دیر باز خواستار حمایت و حفاظت و نگه داشت یادمان‌های مورد نظر ما به شمار می‌آیند را به زیر سؤال می‌برد. هرآینه دگر شدگی و دگر شدن و دگرپذیری‌های آتی موجودیت‌های کالبدی چندان آشکار باشند که انکار ناشدنی، پس نقش حریم چه تواند بود؟ و اگر حریم‌ها نیز تغییر کنند، وجه نهایی عملیات حریم‌گذاری چه خواهد بود؟ و این مهم، در جهانی که هر روز تنگ‌تر می‌شود و بهره‌ورانی هر روز پرشمارتر را برای بهره‌وری مستقیم به سراغ موجودیت‌های کالبدی - فضایی - تاریخی می‌فرستد، به وجهی بغرنج پیش‌روی همگان قرار می‌گیرد.

ادامه این پیش‌گفتار به نیاقی که آمد، کار را به متن می‌کشاند - جایی که امید است برای پرسش‌هایی که مطرح کردیم به راه‌هایی که کاربردی‌اند و سازنده پاسخ‌هایی مدلل و مقبول برسیم. ذرواقع، فصل‌های اول و دوم

کتاب به مطرح مسأله می‌پردازند و نمایانگر وضع موجوداند و فصل سوم که بیش‌تر بر امکان‌ها و بر توقع‌ها ناظر است راه را برای رسیدن به گستره‌های روزمره و اجرایی می‌گشاید و به عامل‌ها و متغیرهایی توجه می‌دهد که باید موضوع شناخت و ارزیابی و تدبیر قرار گیرند. و به دلیل نیاز به رفع نگرانی‌هایی که در چگونگی دریافت مطالب کتاب داریم، تعداد نسبتاً محدودی از واژه‌ها و اصطلاحات کلیدی متن را، جداگانه بیان کرده‌ایم. و، برای صرفه‌جویی در هزینه وقت خوانندگان کتاب، مصداق‌های نارسا را برای‌شان نیاوردیم و - برعکس - از یکی از نویسندگان پرتلاش و مؤمن محیط علمی کشورمان (آقای دکتر محمدحسن طالبیان) خواستیم تا، با عنایت بر شناخت علمی - آکادمیک قوام یافته‌ای که با این نویسنده دارند، تصویری را ارائه دهند که نیاز جامعه علمی - حرفه‌یی تخصصی ما به فضایی نو را نمایان کند.

✱

و این کتاب نیز، همانند دیگر فراورده‌های نوشتاری‌ای که برای نسل جوان و آتی متخصصان رشته مرمت بناها و شهرها و محوطه‌های تاریخی و ارزشمند تقدیم شده‌اند، چشم بر آن خواهد دوخت تا، به‌دست و همت یاران جوان‌تر این گستره علمی، پشت‌سرگذاشته شود و چیزی جز هدیه‌ای کوچک برای پیمایندگان راه بزرگی که پیش‌روی داریم نباشد.

منصور فلامکی

تهران - اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۴ خورشیدی